

УДК 304.4:321.04

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ТА ПОЛІТИЧНОЇ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Чернюк І.А.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті аналізуються особливості політичної субкультури української молоді та визначаються основні напрямки її формування в Україні. Авторка звертає увагу на динаміку політичної активності молоді, що в результаті дозволило окреслити вплив політичної культури на суспільно-політичні процеси. Визначаються соціально-психологічні аспекти, які впливають на процес формування політичної субкультури.

Ключові слова: політична культура, молодіжна політична культура, ментальність, політичний портрет, політична активність.

Постановка проблеми. Розгляд політичної культури України як перехідного типу від тоталітарного до плюралістичного є висхідною точкою дослідження, яка дає початкове уявлення про потенціал та наявний ресурс суспільних процесів, що вивчаються. Потрібно враховувати, що за змістом політична культура є органічним поєднанням елементів національної культури, менталітету та прийнятого у суспільстві образу світосприйняття, яке формується під впливом політичних та соціально-психологічних реалій.

Політична культура є неоднорідною у різних верств населення, оскільки більшою мірою формується внаслідок особистого життєвого досвіду та залежить від рівня освіти, соціального статусу, способу життя, професійної діяльності особи. Тому виправданим є виділення у суспільстві соціальних груп – носіїв політичної культури, наприклад, робітників, інтелігенції, молоді та інших [6, с. 204]. Хоча в основі політичної культури соціальних груп закладено основні тенденції політичної культури всього суспільства, характерним для України є існування багатьох політичних субкультур. Зокрема, однією з важливих умов для становлення майбутнього держави є формування молодіжної політичної субкультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теми молодіжної політичної культури приділяють увагу багато вчених. Зокрема, О. Бабкіна, І. Галактіонова, А. Карнаух, Н. Коваль, М. Остапенко, Т. Поснова. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць з даної проблематики, вона залишається недостатньо дослідженою.

Метою наукової розвідки є окреслити сучасний стан молодіжної політичної субкультури в Україні в контексті соціально-психологічних реалій.

Реалізація мети зумовила постановку і вирішення наступних завдань: проаналізувати особливості молодіжної політичної субкультури та визначити основні напрямки її формування; розкрити інституційні аспекти формування політичної культури молоді та окреслити її вплив на суспільно-політичні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження. У рік здобуття Україною незалежності відбулася активізація політичного руху. Перехід від моно-партійного режиму до демократії, популяризація у суспільстві демократичних гасел – все це наводило на думку про майбутню активну участь

молоді у політичній діяльності. Проте розгортання подальших подій – «перетворення» колишніх радянських політиків у демократичних, обрання Президентом колишнього партійного функціонера Л. Кравчука, а також складна соціально-економічна ситуація, що склалася у перші роки незалежності – все це позбавило молоде покоління можливості стрімко увійти у велику політику та з часом відвернуло увагу широких мас молоді від суспільно-політичної діяльності.

Неоднозначність процесу демократичних перетворень стала причиною уповільненого формування політичної культури населення у широкому розумінні. Тому нам за теперішніх умов видається можливим вести мову про сукупність внутрішніх переконань про свободу, «батьківських» та суспільних традицій і т.п., які впливають на політичну свідомість особи (соціальної групи), її активність та взаємодію із політичними суб'єктами.

Загально визнані функції політичної культури можна розділити на дві групи за видом реалізації. До першої віднесемо ті, що передбачають можливість безпосереднього впливу на політичну та громадянську свідомість населення держави в межах трансляції вибраних елементів культури, а саме: виховна, регулююча та захисна функції. До другої – ті, що полягають у здійсненні комунікацій між носіями політичної культури, суб'єктами політики та державою: прогностична та комунікативна функції [5]. Таким чином, окреслюється можливий вектор дослідження функціонування політичної культури у суспільстві: шлях узагальнення соціально-політичних явищ та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між ними. Результатом є побудова моделі молодіжної політичної культури із виділенням предметних категорій та їхньою характеристикою, яка є важливою умовою для демократизації політичної системи.

Відповідно до вищезазначеного, молодіжну політичну культуру можна представити як систему соціальних комунікацій, основними складовими якої є блоки формування політичної культури та трансляції політичної культури.

Кількість інституційних аспектів формування політичної культури молоді визначається особливостями соціалізації молоді. Так, період зростання та виховання особистості становить часовий проміжок тривалістю від народження до 30-35 років. За цей час особистість проходить

шлях становлення, розвитку та самореалізації, здобуває необхідний життєвий досвід і врешті-решт формує тверду життєву позицію.

Крім того, на формування політичної культури впливає інтенсивність впливу деяких зовнішніх та внутрішніх чинників. На нашу думку, найвагомішими серед них є: 1) національний характер; 2) перехідний етап формування нової системи цінностей та життєвих орієнтирів посткомуністичного суспільства; 3) зниження довіри населення до державної влади; 4) прагматичний світогляд співзвучний із ритмом сучасності; 5) світові процеси міжнародної політичної та економічної інтеграції.

Із метою повного розкриття проблеми детальніше зупинимось на ролі кожного із них. Так, менталітет зумовлює відмінності політичних культур народів при, здавалося б, інших рівних умовах. Український менталітет в історичній перспективі постає як наслідок чергування тривалих періодів поневолення сусідніми державами та національно-визвольної боротьби за незалежність. Таке поєднання заклало основу для співіснування двох протилежних явищ: пасивності – як наслідку перебування під владою іноземців – з одного боку, та виявів свободолобивості, героїчності, збережених у народній пам'яті – з іншого. Тому нині попри буденну байдужість до суспільних проблем та пасивність у політичному відношенні, все ж існує потенціал до здійснення кардинальних змін. Прикладом подібних «спалахів» може слугувати піднесення національної самосвідомості у 1991 році із здобуттям незалежності, у 2004 році під час «помаранчевої» революції.

У поєднанні перелічені характеристики змальовують загальні риси портрета національного характеру: 1) кордоцентричність, примат почуттів над розрахунком; 2) примат прагнення особистої свободи (власного комфорту) над досягненням суспільного інтересу; 3) соціальний егалітаризм; 4) емпатія.

Вищенаведене дозволяє нам охарактеризувати політичний портрет пересічного українця у парах протилежностей. По-перше, відсутність індивідуальної ініціативи поєднується із здатністю зберігати та ретранслювати власні переконання стосовно організації влади, політичного життя. Тому втілення своїх думок у дії відкладається на невизначений час, набуваючи таким чином рис «над-ідеї» [4]. Оскільки лідери політичних сил фактично не транслюють жодної ідеології, то громадянин робить свій вибір на користь того, чий образ не перешкоджає реалізації цієї ідеї, є «меншим злом».

По-друге, терпимість до погіршення умов життя поєднується із прагненням до соціальної рівності, тому політична активність громадян зростає у разі групового (колективного) відстоювання своїх інтересів.

Відбувся своєрідний перехідний етап формування нової системи цінностей та життєвих орієнтирів посткомуністичного суспільства. Внаслідок перетворень та руйнування економічної системи країни зазнала нищівного удару система цінностей, сформована у дорослого покоління вихованого в СРСР. У такій ситуації частина молоді опинилася без опори, котра мала б сформувати

у їхньої свідомості політико-ціннісні орієнтири, ідеали та прищепити актуальні переконання та прагнення до політичної самоосвіти. Тому фактор переосмислення цінностей уповільнює процес формування політичної культури суспільства в цілому.

Проте деякі уроки молодь засвоїла самостійно. Так, зазнав переоцінки один із основоположних принципів радянського суспільства – людина для держави. У цій моделі молодь була об'єктом виховного та ідеологічного впливу, альтернатив якому не було. На противагу цьому нова демократична установка («держава для людини» [3]) декларувала демократичні громадянські права, і серед них свободу особистості від пут нав'язаної ідеології та можливість самостійно визначати політичні ідеали.

Одним із основних факторів, що мають негативний вплив на формування політичної культури, є зниження довіри населення до державної влади. При цьому відзначимо характерну особливість: серед молоді у великих містах поширеними є недовіра та фактичне несприйняття авторитету державної влади; що ж до вихідців із невеликих міст та сільської місцевості, то переважаними є консервативні погляди, які виявляються у стереотипах авторитарної доби про єдину «народну» політичну силу, «сильну руку» лідера і т. п. Очевидно, що така позиція в умовах демократичного суспільства є невинуватою, оскільки за нею ховаються ті ж пасивність та комплекс меншовартості.

Однак поєднання політичного нігілізму перших із неминучим розчаруванням останніх стане поштовхом для критичного із точки зору влади явища – суттєвого ослаблення впливу інститутів державної влади на суспільство.

У загальних рисах ціннісні горизонти молоді розкриваються у наступних характеристиках: орієнтація виключно на власні сили у забезпеченні економічного благополуччя, ініціативності, прагнення до мобілізації внутрішніх резервів; бажання самореалізації, яке спонукає до вибору престижної професії, постійного розвитку, актуалізує потребу у визнанні навколишніми; постійне прагнення до досягнення якісно вищого рівня комфорту; усвідомлення ролі законності у суспільних відносинах, прагнення до відстоювання власних інтересів законним шляхом; усвідомлення свободи особи як найвищої цінності суспільства; чутливість до сприйняття змін у соціально-економічній, політичній та духовній сферах суспільного життя, залежність політичної активності від подій у державі, успіхів та невдач влади і т.п.

На нашу думку, перераховані риси самі по собі не мають безпосереднього впливу на політичну свідомість та культуру молоді – вони закладають основу для реалізації потенціалу молоді у суспільно-політичному житті. Економічна активність перетворюється на суспільно-політичну у тому разі, якщо молода людина усвідомить, що політика безпосередньо впливає на формування умов завтрашнього дня, тому необхідною є власна участь у політичному процесі. Таку ж роль відіграє визнання свободи людини як невід'ємної цінності. Отже, участь молоді у політиці починається з усвідомлення ролі в ній. Виховання позитивного ставлення до влади та політичного

процесу є особливо важливим, оскільки досвід, здобутий у молодості, визначатиме політичну поведінку особи в майбутньому.

Завершуючи вивчення факторів формування політичної культури, розглянемо світові процеси міжнародної політичної та економічної інтеграції. Внаслідок їхнього поширення відбувається умовне стирання економічних та культурних кордонів між націями. Так, глобалізація пов'язується із поняттям «цільової політичної культури», тобто такого типу політичної культури, основою якої є ліберальний демократичний образ світосприйняття – визначальний при оцінці соціально-економічних та політичних подій.

Молодіжне середовище завжди готове до сприйняття нового, тому завдяки цій якості є одним із найкращих об'єктів для сприйняття таких ідей. Крім того, поширенню лібералізму сприяють також властиві українському народу риси менталітету.

Про лібералізацію та демократизацію світоглядно свідчать прагнення до законних засобів захисту власних та суспільних інтересів, толерантність щодо суперечливих точок зору, сприйняття демократичних методів в управлінні і т.п. Поряд із цим глобалізація ринків та міжрегіональна інтеграція несуть певну загрозу для політичної культури українського суспільства. Небезпека полягає у стиранні національних установок індивіда та прагненні ідентифікувати себе як «громадянина світу», розірвавши зв'язок із рідною культурою. За словами А. Стегнія: «З одного боку, вибір цієї позиції можна тлумачити як ступінь усвідомлення людиною своєї свободи внаслідок руйнування «залізної завіси» закритої радянської системи, звільнення з-під тотального контролю, а також як вираження її прагнення до пізнання досягнень світової культури. З іншого боку, вибір цієї позиції може також свідчити про зневагу до національних досягнень, цінностей, про порушення міжгенераційних зв'язків і традицій» [9, с. 104].

Політична ідеологія і політична свідомість на практиці реалізуються у різних формах політичної діяльності. Зупинимось на них детальніше. Трансляція політичної культури індивіда розпочинається із моменту усвідомлення ним значущості політичного процесу та самоідентифікації у ньому. При цьому участь у суспільно-політичному житті може мати різноманітний характер: починаючи від обговорення політичного життя та закінчуючи активною діяльністю у складі партії. На нашу думку, цілісність політичної культури залежить від розуміння особистістю складових системи цінностей суспільства та їхній трансляції (вплив) на суспільно-політичний процеси. Власне, це є другим компонентом пропонованої вище інтерпретації політичної культури молоді як системи соціальних комунікацій.

Варто відзначити, що при великій чисельності зареєстрованих молодіжних організацій сама молодь про їхнє існування та діяльність поінформована недостатньо. Водночас високою є активність молоді у передвиборчій агітації та акціях політичних партій, причиною чому є матеріальна винагорода для учасників, що започатковує негативну тенденцію формалізації суспільно-політичного життя в очах молоді: у громадянських акціях вбачається «піар», а у політичних – можливість заробити.

Багато дослідників вказують на те, що суспільно-політична активність молоді є динамічним явищем. Так, О. Корнієвський та В. Якушик виділяють чотири етапи розвитку молодіжного руху за період від середини 80-х років до 1997 року [8, с. 42–43], яким були притаманні різні рівні активності та змісту участі молоді у суспільно-політичному житті. У статті С. Безклетного [1, с. 72] знаходимо періодизацію етапів розвитку після 1997 року. Так, ним виділено:

1) період із 1996 по 1999 рік, означений активізацією спроб молоді очолити український організований рух, підвищенням діяльності активістів різних молодіжних організацій у виборчих кампаніях;

2) період із 1999 по 2004 рік, який ознаменувався політизацією молодіжного середовища та створенням молодіжних політичних партій;

3) період із 2004 по 2005 рік, який розпочався із настанням «помаранчевої» революції, до, під час, та після якого зросла активність молодіжних рухів, у більшості, у підтримку її лідерів;

4) період із 2005 по 2007 рік, характерний поступовим спадом політичної активності. Про те, що зазначений період продовжується і нині, свідчать наведене вищезазначене опитування та результати соціологічних досліджень за останні роки, проведеними науковцями [2; 7; 10] та низкою соціальних та дослідницьких установ.

Наведені дані вказують на те, що політична активність молоді значною мірою залежить від політичної ситуації в країні: молодь завжди розділяє піднесення та активізацію суспільно-політичного життя, реагує на кризові явища, проте, як свідчить ретроспективний огляд, не виступає ініціатором всезагальних суспільних рухів. На теперішньому етапі констатуємо низьку зацікавленість молодих людей у суспільних справах та політиці, що свідчить про незадовільний рівень громадянської культури.

Процес формування життєвих пріоритетів сучасної молоді має відчутно прагматичний та практичний характер. Так, найголовнішим у житті визнається забезпечення особистого комфорту (здоров'я та достатку), самореалізація у професійному плані, створення сім'ї. На цьому фоні духовні та суспільні цінності відходять на другий план, а саме – свобода совісті, відродження національної культури, суспільне визнання. Вважаємо, що життєві цінності, встановлені у такому порядку, породжують байдужість до суспільного життя з одночасним виявом активності у боротьбі за краще життя.

Зразки політичної поведінки формувалися за різних обставин. Якщо старше покоління, виховане у дусі соціальних установок та ідеалів радянської доби, може опиратися деякою мірою на власний життєвий досвід, то формування соціально-політичних установок молоді відбувається згідно із поточними подіями. Тому внаслідок посилення розриву між прийнятими загальнолюдськими цінностями та частими випадками макіавеллізму у молоді формується установка на те, що поведінка, спрямована на задоволення власних інтересів всупереч інтересам суспільства, є цілком виправданою.

Поширення у соціумі прикладів корупції, безкарності призводить до «стирання» у свідомості

молодого покоління поняття про справедливість. Тому шлях до успіху часто асоціюється із аморальністю та беззаконням.

Вищезазначене дозволяє окреслити дві невітніші тенденції: перша – деградація морально-го здоров'я суспільства та друга – зневіра молоді у можливості повноцінно реалізуватися в Україні.

Підсумовуючи усі вищевикладені нами факти стосовно політичної культури молоді, зауважимо, що частина описаних негативних явищ виникає природно в умовах соціальної кризи, спричиненої нестабільним економічним та політичним становищем у державі. У свою чергу, відсутність дієвої молодіжної політики та політичного виховання лише сприяє зниженню громадянської політичної культури молоді.

Фактори, що впливають на формування політичної культури молодого покоління, мають політичну та соціокультурну, психологічну природу. На нашу думку, репрезентований у вітчизняній молоді набір національних та психологічних характеристик практично у будь-яких поєднаннях сприятиме формуванню політичної культури виключно у разі налагодження внутрішньо системних механізмів впливу на процес реалізації державної політики, властивих для демократичного суспіль-

ства. Підсумовуючи огляд чинників формування молодіжної політичної субкультури, зауважимо, що їхнє співвідношення залишається нерівним на користь деструктивних. Так, оперативного корегування потребують такі, як: недовіра до влади, криза традиційних ціннісних систем, криза моралі у суспільстві – усі ті, що безпосередньо позбавляють віри у можливість вплинути на політичний процес та реально відстояти власні права.

Висновки і пропозиції. Таким чином, особливостями та основними напрямками формування молодіжної політичної субкультури в Україні є підвищення політичної активності, ініціативності через залучення молоді до реально і ефективно діючих молодіжних організацій; зміни у політичній свідомості – орієнтація на ліберальні, національно-демократичні, гуманістичні цінності; прагнення до гідного рівня розвитку та життя молоді людини через усвідомлення прав, свобод та відповідальності за свої дії; формування раціонально-критичного сприйняття, інтерпретації та усвідомлення фактів соціально-політичного життя. Отже, в Україні на сьогодні сформувалися всі складові молодіжної політичної культури, які активно розвиваються, і це позначається на її особливостях.

Список літератури:

1. Бесклетний С. Політична участь молоді та студентів як предмет політологічного аналізу / С. Бесклетний // Вісник НТУУ-КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 3. – С. 7–12.
2. Головенько В. Готовність молоді до громадянського суспільства / В. Головенько // Актуальні проблеми державної сімейної політики. – 2010. – № 1–2. – С. 124–132.
3. Гриценко А. «Держава – для людини» [Електронний ресурс] / А. Гриценко // Слово провісти. – 2011. – 18 серпня. – Режим доступу до журн.: <http://slovoprosvity.org>.
4. Касьянов П. Нац. идея – возглавить выход человечества из цивилизационного тупика [Електронний ресурс] / П. Касьянов. – Режим доступу: <http://www.rusbeseda.ru/index.php?topic=3066.0;wap2>.
5. Кисельов М. Екологічні реалії та політична культура / М. Кисельов // Суспільне життя. Сучасність. – 2002. – № 10. – С. 92–102.
6. Кіндратець О. Політична культура як чинник демократичних перетворень / О. Кіндратець // Гуманітарний вісник ЗДІФ. – 2009. – Випуск 39. – С. 204–211.
7. Кіслова О. Політична культура молоді [Електронний ресурс] / О. Кіслова // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_45/Gileya45/P11_doc.pdf. – Назва з екрану.
8. Корнієвський О. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / О. Корнієвський, В. Якушик. – К.: Київське братство, 1997. – 130 с.
9. Стегний А. Региональный фактор развития политической культуры населения Украины / А. Стегний // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 94–122.
10. Яненко О. Шляхи підвищення ефективної суспільної адаптації молоді до сучасних умов державотворення / О. Яненко // Спільнота кращих державних службовців України [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://kds.org.ua/blog/yanencko-o-shlyahi-pidvischennya-efektivnosti-suspilnoi-adaptatsii-molodi-dosuchasnih-umov-derz>. – Назва з екрану.

Чернюк І.А.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ВЗАИМОСВЯЗЬ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье анализируются особенности политической субкультуры украинской молодежи и определяются основные направления ее формирования в Украине. Автор обращает внимание на динамику политической активности молодежи, что в результате позволило определить влияние политической культуры на общественно-политические процессы. Определяются социально-психологические аспекты, которые влияют на процесс формирования политической субкультуры.

Ключевые слова: политическая культура, молодежная политическая культура, ментальность, политический портрет, политическая активность.

Chernyuk I.A.

National University of Water and Environmental Engineering

INTERCONNECTION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT AND POLITICAL SUBCULTURE IN UKRAINE

Summary

The article analyzes the peculiarities of the political subculture of Ukrainian youth and defines the main directions of its formation in Ukraine. The author draws attention to the dynamics of the political activity of youth, which in the end allowed to outline the influence of political culture on socio-political processes. Socio-psychological aspects that influence the process of forming a political subculture are determined.

Keywords: political culture, youth political culture, mentality, political portraits, political activity.